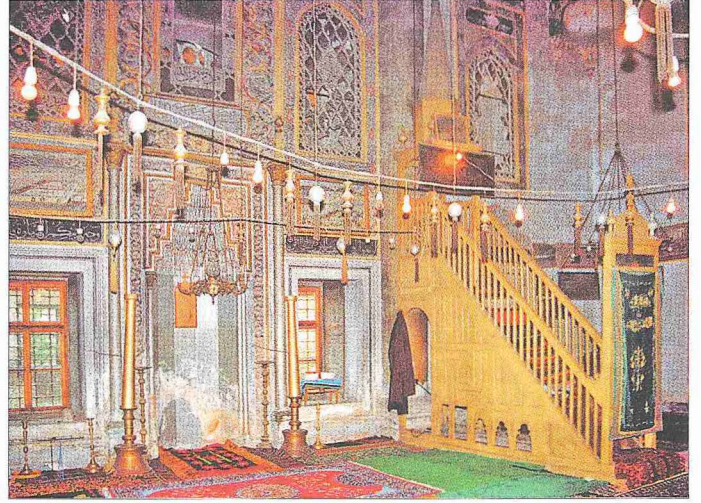

halindedir. O yıllarda müze olarak gezilebiliyordu ve ibadete açıktı, ancak cuma dışında camide pek namaz kılınmıyordu. 1980'li yıllarda Bulgaristan'da Türkler'e uygulanan baskı ve burada cereyan eden bazı olaylardan dolayı külliye kısmen zarar görmüştür. Cami 2004'te restorasyona tâbi tutulmuştur.

Mektep cephesinden daha öne çıkan camii ve medrese avlusuna giriş iki ayrı kapıdan sağlanmaktadır. Camii avlusuna yedi basamaklı bir merdiven ve taçkapı ile girilirken medreseye daha sağdan ve hemzemin tek kanatlı ahşap kapı ile geçilir. Caminin batı duvarı hizasında dokuz hücreli, revaklı avlulu bir medrese yapısı bulunmaktadır. Revaklı avlunun ortasına şadırvan yerleştirilmiştir. Medresenin kuzeyinde fevkanî bir kütüphane binası yer alır. Yapı, sol tarafı daha fazla olmak üzere avlu duvarından sokak yönünde çıkma yapmakta, çıkmayı taş kemerler desteklemektedir. Binanın üst katı kütüphane, alt katı medrese şeklinde kullanılmıştır. Caminin güneyinde hazîre, doğu duvarı hizasında imaret ve müftülük yapıları bulunmaktadır. Şerif Halil Paşa, kendisinin de hattat olması sebebiyle caminin bitişiğinde tesis ettiği medresede hüsn-i hat öğretilmesini vakfiyesinde şart koşmuştur. Rusçuk, Eski Cuma ve Niğbolu'daki yapıların kitâbelerini yazan birçok hattat Şerif Halil Paşa'nın medresesinde eğitim görmüştür. Kütüphanede din, tıp, matematik, Arap ve Fars dilleriyle coğrafya konularında 5000 kitabın olduğu söylenir. Coğrafya kitapları arasında günümüzde Sofya Millî Kütüphanesi'nde yer alan, 963 (1556) yılında Kahire'de yazılmış, içinde yetmiş harita bulunan Şerif el-İdrîsî'nin *Nüzhetü'l-müşâk* adlı kitabının güzel bir kopyası vardır.

Külliye mevcut yapılar düzgün kesme taştan inşa edilmiş, medrese kemerlerindeki aynaların araları üçer sıra tuğla ve kesme taştan yapılmıştır. Şadırvan kemerleri kırmızı-beyaz taş, medrese duvarları dıştan tuğla ve taştır. Caminin taştan yapılmış, kubbeye geçişi sağlayan sekizgen gövdesinin güney-güneydoğu yönünde iki ve güneydoğu yönündeki destek kubbesinde bir kuşevi vardır. İki katlı kütüphanenin avluya bakan güney cephesiyle doğu cephesinde üç kuşevi ve kuzey cephesinde dokuz adet kuşevi yer almaktadır. Caminin yanındaki avlu çevresini kuşatan medresenin dış yüzeyinde de kuşevleri kalıntıları görülmektedir. Balkanlar'da klasik Osmanlı mimarisini en güzel şekilde yansıtan yapıda mimari özelliklere sa-

Şerif Halil Paşa Camii'nin içinden bir görünüşü

dık kalınarak başarılı bir restorasyon gerçekleştirilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. W. Duda, *Balkantürkische Studien*, Wien 1949, s. 63-89, 115-126; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 111-112; M. Kiel, *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtları* (trc. İlknur Kolay), Ankara 2000, s. 112-114; H. Örcün Barışta, "Osmanlı İmparatorluğu Balkanları'ndan Bazı Kuş Evleri", *Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2001, I, 108; Sadı Bayram, "Bulgaristan'da Bulunan Osmanlı Vakıfları'ndan Bir Demet", *a.e.*, I, 128; Örlin Sıbeve, "Şumnu'daki Şerif Halil Paşa (Tombul) Camisi: Batı-Doğu Diyalogunun İzleri", *a.e.*, II, 612-625; a.mlf., "Bir Hayrat ve Nostalji Eseri: Şumnu'daki Tombul Camii Külliyesi ve Bânisi Şerif Halil Paşa'nın Vakfettiği Kitap Katoloğu", *Enjeux politiques, économiques et militaires en merhoine: XIVe-XXIe siècles: études à la mémoire de Mihail Guboglu* (ed. Faruk Bilici v.dğr.), Braila 2007, s. 557-583; Nurcihan Kahraman, *Şumnu'da Şerif Halil Paşa Camisi (Tombul Camii)* (yüksek lisans tezi, 2005), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Ömer E. Lütern, *Türk-Bulgar İlişkileri*, Ankara 2006, II, 251, 294; Osman Keskiöğlü, "Bulgaristan'da Bazı Türk Vakıfları ve Abideleri", *VD*, sy. 7 (1968), s. 133-137; a.mlf., "Şumnu'lu Şerif Halil Paşa Vakfı", *a.e.*, sy. 19 (1985), s. 25-30.

NEVAL KONUK

ŞERİF HASAN b. EBÛ NÜMEY

(الشریف الحسن بن أبى نُمى)

eş-Şerif Hasen b. Ebî Nümei

Muhammed b. Berekât

b. Muhammed el-Hasenî el-Hâşimî

(ö. 1010/1601)

Mekke emîri.

932'de (1526) Mekke'de doğdu. Babası Osmanlı idaresi altındaki ikinci emîr olan Ebû Nümei'dir. İyi bir eğitim alan Şerif Hasen babasının kendisine ortak emîr tayin

ettiği ağabeyi Ahmed'in 961'de (1554) vefatıyla onun yerini aldı. Ebû Nümei oğlunun tayin edilmesi için İstanbul'a müracaat etti; bunun üzerine 22 Şevval 961 (20 Eylül 1554) tarihli beratla emirlik Şerif Hasan'a verildi. Oğluna yardımcı olmak amacıyla on yedi yıl daha emirliğini sürdüren Ebû Nümei, Türkçe olarak yazdığı bir arzında hac kâfilelerinin güvenlik içinde hac farızasını yerine getirdiklerini, oğlu Hasan'ın Haremeyn'in muhafazasında büyük gayret gösterdiğini bildirdi (Emecen, sy. 14 [1994], s. 100).

Şerif Hasan, babasıyla birlikte emirlik görevini yürütürken 964'te (1557) Medine'deki Osmanlı askerlerinin kumandanı Pîri ile anlaşmazlığa düştüler. Mesele halli için tarihçi Kutbüddin el-Mekki'yi İstanbul'a gönderdiler, fakat bir sonuç alamadılar. Ardından Ebû Nümei, vefatına kadar bütün işleri Şerif Hasan'a bıraktıysa da nâme ve fermanlarda ismi oğluyla birlikte anılmaya devam etti. Koca Sinan Paşa'nın 978'de (1571) Yemen seferi dönüşünde hac için Mekke'ye gelişinden sonra Ebû Nümei'nin Yemen'de münzevî bir hayata çekilmesiyle Mekke idaresi tamamen Şerif Hasan'a geçti. Şerif Hasan, babasının vefatından (992/1584) sonra emirlik görevini oğullarıyla ortak şekilde sürdürdü. Önce büyük oğlu Hüseyin'i, onun ölümü üzerine Şerif Mes'ûd'u görevlendirdi. Şerif Mes'ûd'un vefatının ardından diğer oğulları Ebû Tâlib ile Abdülmuttalib emirliği paylaştılar. Ortak emirlikler her defasında İstanbul yönetimi tarafından bir menşurla onaylanıyordu.

Kâbe hizmetleri Şerif Hasan'ın emirliği döneminde aksatılmadan sürdürüldü. 996'da (1588) çalınan Kâbe'nin anahtarı Sinan Paşa tarafından Yemen'de buluna-

rak Mekke'ye gönderildi (Sincârî, III, 455-456; Dahlân, s. 57-58). Şerif Hasan kendi bölgesinde asayiş sağlaması için bazı askerî faaliyetlere de girişti. Necid bölgesindeki bir isyanı bastırmak amacıyla harekete geçip bölgeyi tekrar kendisine bağladı ve oraya Muhammed b. Fazlî'yi tayin etti. Fakat Necid'deki işleri tam yola koyamadan 3 Cemâziyelâhîr 1010'da (29 Kasım 1601) burada vefat etti. Cenazesi Mekke'ye götürülüp Ma'lât Mezarlığı'na defnedildi. Yirmi yedi erkek ve yirmi beş (veya on altı) kız çocuğu olan, yaklaşık elli yıl Mekke emirliği yapan Şerif Hasan'dan sonra Mekke emirliğini oğlu Ebû Tâlib üstlendi. Şerif Hasan'ın oğullarından Mekke emîri olan Fühayd İstanbul'da öldü (1020/1611).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 6, s. 190; nr. 7, s. 152; TSMA, E. 5952; E. 5964; İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*, V, 186-189; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 439, 500; Ali b. Tâceddin es-Sincârî, *Menâ'ihu'l-kerem fi ahbâri Mekke ve'l-beyt ve vülâti'l-Harem* (nşr. Cemîl Abdullah M. el-Mısıfî – Mâcîde Faysal Zekeriyâ), Mekke 1419/1998, III, 333-335, 455-456; ayrıca bk. İndeks; Ahmed b. Zeynî Dahlân, *Hulâsatü'l-kelem fi beyâni ümerâ'i'l-Beledi'l-harâm*, Kahire 1305, s. 55-61; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Ankara 1972, s. 72-78; Ârif Abdülganî, *Târîhu ümerâ'i Mekkete'l-mükerreme*, Dimaşk 1413/1992, s. 705-707; Feridun Emecen, "Hicaz'da Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi ve Ebû Nümeys", *TED*, sy. 14 (1994), s. 100-101.

MUSTAFA L. BİLGE

ŞERİF HÜSEYİN

(الشريف حسين)

el-Melikü'ş-Şerif Hüseyin b. Ali
b. Muhammed el-Hasenî el-Hâşimî
(1853-1931)

Mekke emîri.

İstanbul'da doğdu. Hâşimî Zevî Avn sülâlesinden Şerif Ali Paşa'nın oğlu ve Mekke Emîri Muhammed b. Abdülmuîn İbn Avn'ın torunudur. 1856-1858 yıllarında dedesinin son emirliği döneminde Mekke'de kaldı. 1858'de İstanbul'a döndü. 1861'de babasının vefatı üzerine amcası Emîr Abdullah'ın yanına Mekke'ye gitti. Eğitimi burada tamamladı ve 1880'de Zevî Zeyd ailesinden Abdülmuttalib b. Gâlib'in emîr tayin edilmesiyle İstanbul'a geldi. Ekim 1908'de Mekke Emîri Şerif Ali görevinden alınarak yerine amcası Abdullah Paşa b. Muhammed tayin edildi. Ancak Abdullah Hicaz'a hareket etmeden vefat edince uzun süredir vezir rütbesiyle Şûrâ-yı Devlet üyeliği yapan Şerif Hüseyin Kasım 1908'de Mekke emîri tayin edildi. Aralık 1908'de Mekke'ye ulaşan Emîr Hü-

seyin'in en önemli görevi, Hicaz demiryolunun kullanılmasıyla gelir kaybına uğrayan bedevîlerin isyanını bastırmak ve hacıların güvenliğini sağlamaktı. Emîr Hüseyin, hacıların güvenliğini sağlayacak kadar askerî destek alamadığı için Ocak 1909'da istifa eden emîr-i hac Abdurrahman Yûsuf'un yerine kardeşi Nâsır ile oğlu Abdullah'ı görevlendirdi ve hacıların emniyetle Şam'a dönmelerini sağlayıp hem merkezî hükümet hem de bedevî kabileleri nezdinde itibarını arttırdı.

1909 baharından itibaren vilâyet üst düzey bürokratlarıyla olan anlaşmazlıkları ve özellikle mahallî İttihatçılar'ın çıkardığı *Şemsü'l-hakika* gazetesinin basımı ve içeriğiyle ilgili şikâyetlerini İstanbul'a bildiren Emîr Hüseyin'in kendisine muhalif görevlileri korumakla suçladığı Vali Fuad Paşa, Ekim 1909'da görevden alındı ve yerine Bağdat Valisi Şevket Paşa tayin edildi. Şerif Hüseyin'in gönderilmelerinde ısrar ettiği Hasan Mekki ve Abdullah Kâsım'ın Şubat 1910 ara seçimlerinde terfi ederek ayrılmaları ve Temmuz 1910'da Medine'nin, Hicaz vilâyetine bağlı bir sancak statüsünden muhafızlık bâki kalmak üzere müstakil sancak statüsüne geçirilmesi onu memnun etmedi. Bu aşamada İttihat ve Terakki yönetimini karşısına almamakla birlikte kendi gücünü arttırıcı politikalarına devam etti. Medine muhafızının desteğini almadan Temmuz 1910'da Kasım bölgesinin vergilerini toplama gerekçesiyle İbn Suûd'a karşı bir askerî harekât gerçekleştirdi. Bu aynı zamanda Kasım bölgesi kabileleri nezdinde bir güç gösterisi anlamına geliyor ve İbn Suûd'a değil kendisine itaat etmelerini istiyordu. 1912 seçimlerinde İttihatçılar'ın güç kaybına uğraması Şerif Hüseyin'in işine yaradı.

I. Dünya Savaşı öncesinde Şerif Hüseyin ile İttihat ve Terakki iktidarı ve bölgedeki temsilcileri olarak Medine muhafızı ve Hicaz valisi arasında gerginlik artmaktaydı. Osmanlı yönetimi, emîri otoritesi Mekke ile sınırlı bir görevli şeklinde görme eğilimini ortaya koyarken Şerif Hüseyin bölgede söz sahibi olduğunu kabul ettirmeye çalışıyordu. Ocak 1912'de oğlu Abdullah'ı Hidiv Abbas Hilmi'nin desteğini almak maksadıyla Kahire'ye gönderdi. Britanya temsilcisi Lord Kitchener ile ilk defa bu seyahat sırasında görüşüğü belirtilir. 1912 yılından itibaren İttihatçılar'ın merkezdeki siyasî meseleler üzerinde yoğunlaşması Şerif Hüseyin'in bölgede gücünü arttırmasını sağladı. 1912 seçimlerinde iki oğlu Abdullah ile Faysal'ı Mekke ve Cidde temsilcileri sıfatıyla Meclis-i Meb-

'ûsan'a göndermeyi başardı. 1913'te Asir'e yapılan ikinci harekâtta başarılı olması Şerif Hüseyin'i bölgede daha güçlü hale getirdi. I. Dünya Savaşı arefesinde Şerif Hüseyin ile Ocak 1914'te Hicaz valisi ve kumandanlığına tayin edilen Vehib Paşa'nın ilişkileri iyice gerginleşti. Her ikisi de merkezin desteğini alarak diğerinin gücünü sınırlandırmaya çalışıyordu. Vehib Paşa, Şerif Hüseyin'in bağımsız tavırlarından şikâyet ediyordu ve muhtemelen İngilizler'le ilişkilerinin de farkındaydı. Temmuz 1914'te Osmanlı Devleti'ni yıkmayı hedeflediği gerekçesiyle emîrin azledilmesini ve yerine Şerif Ali'nin tayinini istedi. Hatta Şerif Hüseyin'in İstanbul'da bulunan ve mebus olan oğullarının başşehirden ayrılmasına izin verilmemesini bildirdi (Kayalı, s. 184).

Savaş başladıktan sonra Şerif Hüseyin, resmî ifadelerinde Osmanlı Devleti'ne sadık kalacağını ve kendisine düşen vazifeyi üstleneceğini belirtti. Bu sırada (Şubat 1915) Hicaz'da bulunan birliklerin büyük çoğunluğu Süveyş'e kaydırıldı ve emîri yakın takibe alan Vehib Paşa, Üçüncü Ordu'ya tayin edildiği için bölgeden ayrıldı. Mayıs ayında emîrin oğlu Faysal, Şam'da Cemal Paşa'yı ziyaret edip desteğini tekrarladı. Bu ziyaret esnasında Faysal'ın Arap ayrılıkçı hareketine mensup bazı kişilerle görüştüğü söylenir. Şerif Hüseyin 10 Temmuz'da Osmanlı Devleti ve hilâfeti için desteğini ilân ederken ardından oğlu Abdullah vasıtasıyla İngilizler'le tarihe McMahon-Şerif Hüseyin mektupları adıyla geçen müzakereleri başlattı (14 Temmuz 1915 – 30 Ocak 1916). Bu arada devletin Araplar'dan kurulu askerî birliklerin sayısını artırma teşebbüsünü engellemeye çalıştı. Cihad ilânını desteklemedi ve Hicaz demiryolunun Mekke'ye kadar uzatılmaması için gayret gösterdi. Gelişmelerden rahatsızlık duyan Osmanlı hükümetinin kendisini emirlikten alacağından endişelenerek İngilizler'le yaptığı pazarlıklarda Araplar'ın Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanması durumunda İngiltere'nin kendi krallığını tanımamasını istedi. Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere ile iş birliği kararı alındı ve muhtemel Arap krallığının sınırları belirlendi (kuzeyde Mersin, Adana hattından itibaren Birecik, Urfa, Mardin, Midyat ve İran sınırına, doğuda Basra körfezinin aşağısından İran'a, güneyde Aden hariç Hint Okyanusu'na, batıda Kızıldeniz ve Mersin'e kadar olan topraklar). Şam protokolü diye bilinen bu mutabakat Şerif Hüseyin tarafından İngilizler'e aktarıldı; bu çerçevede yapılan görüşmeler anlaşma ile so-